

Sosyal Biliş ve Sosyal Bilinç

[Soziale Kognition und Soziales Bewusstsein]

Kai VOGLEY (Author)

UniKlinik Köln / Klinik und Poliklinik für Psychiatrie und Psychotherapie

Alp Eren YÜCE (Translator)

Dokuz Eylül University

Received: 30.08.2024 / Accepted: 23.12.2024

<https://doi.org/10.51404/metazihin.1540993>

Translated Article

Abstract: Die kognitive Neurowissenschaft hat sich in den letzten Jahren mit dem Selbstbewusstsein und der Intersubjektivität Untersuchungsgegenständen zugewandt, die vormalig klassische Themen der Philosophie waren. Soziale Kognition soll hier als Oberbegriff benutzt werden für kognitive Leistungen der Selbst-Fremd-Differenzierung und des Selbst-Fremd-Austauschs. Eine wichtige Unterscheidung, die auch im Hinblick auf Störungsphänomene relevant ist, betrifft die Stufen der Verarbeitung, die entweder intuitiv-präreflexiv oder inferentiell-reflexiv stattfinden kann. Werden diese sozial kognitiven Prozesse subjektiv erlebbar und reflektierbar, kann auch sinnvoll von sozialem Bewusstsein gesprochen werden. Nicht-bewusste und bewusste Prozesse greifen dabei ineinander und konstituieren so unsere sozial kognitiven Leistungen. Unter der Annahme der Naturalisierbarkeit dieser Leistungen hat sich hier das Forschungsprogramm der sozialen Neurowissenschaft etabliert, die sich um die Identifizierung der beteiligten neuronalen Mechanismen bemüht.

Keywords: soziale kognition, soziales bewusstsein, bewusstsein, neurowissenschaft, neural mechanismus.

Author Info: Kai VOGLEY

Uniklinik Köln, Klinik und Poliklinik für Psychiatrie und Psychotherapie, Köln, GERMANY.

E-mail: kai.vogley@uk-koeln.de

Translator Info: Alp Eren YÜCE

Mail: Dokuz Eylül Üniversitesi, Bergama Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, 35640, Bergama-İzmir, TÜRKİYE.

E-mail: alp.yuce@deu.edu.tr

To Cite This Paper: Vogeley, K. (2024). "Sosyal Biliş ve Sosyal Bilinç." Çev. Alp Eren Yüce. *MetaZihin*, 7(2): 127-145.

Öz: Bilişsel nörobilim son yıllarda dikkatini bir zamanlar felsefenin klasik temaları olan (öz) bilinç ve öznel-arasılık konularına çevirmiştir. Burada sosyal biliş kendi-öteki ayrımı ve kendi-öteki değişimi ile ilgili bilişsel performanslar için genel bir terim olarak kullanılmaktadır. Hastalık/bozukluk fenomenleriyle de ilgili olan önemli bir ayrım, sezgisel-önrefleksif ya da çıkarımsal-refleksif olarak gerçekleşebilen süreçlerin aşamalarıyla ilgilidir. Eğer bu sosyal bilişsel süreçler öznel olarak deneyimlenebilir ve üzerine düşünülebilirse, sosyal bilinçten de makul bir şekilde söz edilebilir. Bilinçli olunmayan ve bilinçli süreçler birbiriyle iç içedir ve sosyal biliş performansımızı meydana getirirler. Bu noktada sosyal nörobilim de ilgili nöral mekanizmalar ile tanımlanmak istenen bu sosyal performansların, doğa (bilimleri) çerçevesinde açıklanabileceği varsayımı ile kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: sosyal biliş, sosyal bilinç, bilinç, nörobilim, nöral mekanizmalar.

1. Giriş

Sosyal biliş ve sosyal bilinç temaları, niteliksel bilinçli deneyimlerin işlevleriyle ilgili bir soruya dayanır. Ayrıca, sosyal veya öznelarası fenomenin alanı ya da sosyal bilişin konusu da bilinçli deneyimlerin bir fonksiyonu olarak anlaşılabilir. Böylece bu durum disiplinler arası bir problemi kapsar.

Felsefi gelenekte özellikle George Herbert Mead sosyal bilinçlilik ile ilgilenmiş ve kişinin gelişimi ile her bir kişinin ait olduğu toplumun oluşumu arasında sıkı bir bağ olduğunu varsaymıştır. “Mead’e göre artık birey ya da bireyin varlığı/mülkü (*sein Eigentum*) toplumun oluşumunda bir ön koşul değil, bireysel oluşum toplumsal olarak organize edilmiş hayat süreci yapısının bir sonucudur” (Johas, 1980: 40). Bu iki kavramı birbirinden ayırmak için Mead, “*Ich*” (Ben) ve “*Mich*” (Beni) terimlerini tanıtmıştır. “Ben (*ich*)” birincil kişi bakışından kendi fenomenal deneyimize atıfta bulunurken, “Beni (*mich*)”, sosyal ortamımızın bize kendimiz hakkında ne aktardığının bir yansımını ifade eder. Her iki örnek de birbiri ile sıkı bir etkileşim içindedir. “Sosyal etkileşimde kendisinin farkında olan ve gerçek anlamda etkili olan kimlik nesnel bir “beni (*mich*)”, ya da tepki sürecindeki birden fazla “beni” kapsar. Bu benler kendine dönük bir bakışı hiç olmayan kurgusal bir “beni (*ich*)” kapsar. Bu içsel bilinçlilik dış dünyanın sosyal organizasyonunun içselleştirilmesi şeklinde sosyal olarak yapılır (Mead, 1912: 240).

Bu noktada, ampirik bir bakış açısı ile “sosyal (olan)” temanın, bilişsel bilimin önde gelen disiplini içinde yeniden güçlü bir şekilde yer edindiğini izlemek ilgi çekicidir. Bu durum önemlidir, çünkü bilinç araştırma alanları son yıllarda sosyolojik veya sosyal olan açıdan bilimsel olarak güdülenmiş soruları büyük ölçüde görmezden gelmiştir. Ayrıca, bilişsel nörobilim içinde sosyal biliş ya da sosyal nörobilim (“sosyal bilişsel nörobilim”) olarak adlandırılan bir alan kurulmuş, bu alanda halihazırda iki akademik hakemli dergi çıkarılmıştır (Sosyal nörobilim ve sosyal bilişsel ve afektif nörobilim)

(Vogeley, 2008a). Bu durum küçük sosyal gruplardaki ilişki ve süreçlere odaklanan, özellikle mikrososyolojik temaların işlendiği sosyal konuların, yeniden önem kazandığını göstermektedir. Bu süreçler sosyal psikolojide kişi algısı ve izlenimi başlıkları altında sınıflandırılmıştır: “Bir kişi, başka birinin alguladığını, hissettiğini ya da düşündüğünü varsaydığı şeylere, aynı zamanda diğer kişinin yaptığı şeylere tepki verir [...] genellikle diğer kişinin bedeni içinde gerçekleştiği tahmin edilen olaylar, ilişkinin temel bir özelliğidir (Heider, 1958: 10).

Konuya giriş olarak, öncelikle olası deneysel yaklaşımlar ve operasyonelleştirilebilir (ölçülebilir) kavramlarla ilgili temel terimleri tanımlamak istiyorum. Ampirik faaliyetler, deneysel psikoloji veya bilişsel sinirbilim alanındaki araştırmalara atıfta bulunabilir. Bu araştırmalar her zaman potansiyel şekilde deneysel olarak açıklanabilir bir yapıya yönelik olmalıdır. Ayrıca, bu gibi ampirik makul temel kavramların uygulamaları, klinik bozukluklarda sosyal bilişsel performansları da kapsayan belirli bilişsel performansların araştırıldığı klinik nöropsikoloji veya psikopatoloji alanlarında da pratik edilebilmelidir. Burada, klinik alanda lezyonların ve işlevsel bozuklukların gözlemleniyor olması, ancak sistematik bilişsel bir performansın gözlenmiyor olması ikinci derecede öneme sahiptir. Sonradan sunulacak olan sosyal bilişteki bozukluklar özellikle psikopatolojiye ilişkin sendromlarla ilgilidir.

2. Biliş

İlgili temel kavramlara bakıldığında, öncelikle biliş kavramının açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu, en azından minimal olarak davranış becerisine sahip bir sistemdeki tüm bilgi işleme süreçleri olarak anlaşılmalıdır. Minimal düzeyde davranış sergileyebilen sistemler bilişsel sistemlerdir. Davranış becerisi altında sistem içi bilgi işleme süreçlerindeki refleksif olmayan her süreç yer alır. Örneğin, bir termostatın sıcaklık düzenlemesi ya da canlı organizmalarda otomatik hareketlere yol açan monosinaptik refleksler buna dahil değildir. Bununla beraber, biliş hakkındaki bu tanımlar sadece insanlar için değil hayvanlar, potansiyel ve teknik yapılar için de geçerlidir. Böylece, bir sistem içinde meydana gelen süreçler ancak sistemler bir şekilde tam olarak davranışlarını değiştirebildiğinde biliş olarak tanımlanabilirler. Bu sebeple bu tanım, hem doğal bilişsel sistemler için hem de yapay sistemler için (örneğin robotlar) kullanılabilir kadar geniş bir tanımdır. Ancak bu gibi geniş ölçülebilir bir tanım farklı bilimsel alanlardan bulgu ve kavramların entegrasyonuna imkân tanıdığı için oluşturulmuştur.

Bu bulgular gözlemlenebilir bulguları kapsar. “Davranış” bu bakımdan dil, jest, mimik, bakma davranışı ve sözsüz iletişimi kapsayan geniş bir çerçeve kavramdır. Ardından bu gibi gözlenebilir davranışlar, arkasındaki yüzey değişkenleri tahmin edebileceğimiz

ve ampirik olarak araştırabileceğimiz psikolojik süreçler ve/veya onların altında yatan nöral mekanizmalar için ampirik birer gösterge olarak hizmet edebilir. Böylece, bir kişinin içsel deneyimlerine ilişkin davranışsal değişkenlerin görünürlüğüne sağlamaya ve bunları nörobilimsel veri ile ilişkilendirmeye çalışırız. Bu girişimler psikoloji ve nörobilimin birbiri ile entegre olması gerektiği disiplinler arası bir bağlama yerleştirilir. Burada şunu vurgulamak gerekir: Bilişsel nörobilim çalışmalarının temeli her zaman psikoloji temelli yapılandırılmış olan nitelikli bir deneydir. Bu deney beynin fonksiyonel görüntüleme incelenmesi gibi belirli koşullar altında gerçekleştirilir ve nöral korelasyonların tanımlanmasına imkân tanır.

Felsefe de burada merkezi bir rol oynar. Bir yandan, bilimsel teorilerin hazırlanması, yöntemlerin geliştirilmesi ve kavramların netleştirilmesi gerektiğinde felsefenin metodolojik katkısına ihtiyaç duyulur. Burada örneğin, psikolojik yapılar ve nöral mekanizmalar arasında önerilen nomolojik ilişkilerin yapılanması merkezi öneme sahiptir, ancak bu tartışmaya burada daha fazla devam edilmeyecektir (Vogley ve Bartels, 2006). Öte yandan felsefe, felsefi geleneğin temel kavramlarını (örneğin öznellik, öz farkındalık, öznelerarasılık) ele alan yapıdadır ve deneysel olarak araştırılabilir açıklamalar geliştirilmesine de katkı sağlamalıdır (Vogley, 2008b).

3. Sosyal Biliş

Sosyal biliş, bilişsel süreçlerin bir alt grubunu ifade eder. Bu bilişsel süreçler “ben-öteki ayrımı” ve “ben-öteki değişti tokuşu” davranışı ile ilgilidir ve diğer insanlar ile etkileşime ve iletişime hizmet eder. Burada “ben-diğeri ayrımı”, bireyin kendi zihinsel fenomenlerini (algılar, düşünceler, yargılar, duygular gibi) diğerlerinin zihinsel fenomenlerinden doğru ve uygun bir şekilde ayırt etme yetisini ifade eder. Yani, genellikle herhangi bir anda potansiyel olarak, belirli bir zihinsel durumun bana ait olduğunu, bir başkasına ait olmadığını fark edebilirim. Klinik psikiyatride görülebilen bu psikopatolojik sendromlar bu bilişsel performanslarda bozulmaya yol açabilir. Bu becerinin zarar görmesi benlik bozuklukları olarak da tanımlanır. Bu bozukluklar Psikopatolog Christian Scharfetter (1982; 1995; 1998) tarafından ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır. Benlik bozukluğundan etkilenen kişiler, şu tür ifadelerde bulunur: “Kolum hareket ediyor. Ancak ben kendim, kolumu hareket ettiren kişi değilim.” ya da “Kafamın içinde, bana ait olmayan bir düşünce var; bu, bir başkası tarafından gönderilmiş bir zihinsel durum.” Ben-diğeri ayrımı performansı ben-diğeri değişti tokuşu için de önemli bir önkoşuldur. Kişinin kendi zihinsel durumlarını diğerlerinininkinden güvenilir bir şekilde ayırt edebilmesi olmaksızın, başkalarına yönelik herhangi bir atıfta bulunulması da mümkün olamaz.

Ben-diğeri değişimi, başkalarının yerine kendimizi koymamıza ve onların nasıl hareket ettiğini, ne düşündüğünü ve hissettiğini hayal etmemize olanak tanıyan gündelik bir yetiye atıfta bulunur. Bu büyük ölçüde hızlı şekilde oluşan, pre-refleksif, sezgisel bir işlevdir. Bu ben-diğeri değiş-tokuşu, diğerkişiler ile etkileşime girdiğimizde her zaman gerçekleşir, bu etkileşimler dil yoluyla aktarılıyor olabilir ama jest ve mimik yoluyla da aktarılabilir. Dolayısıyla, diğerkişilerini izlediğimizde genellikle onların hangi psikolojik durumda olduğuna dair hızlı ve güçlü izlenimler ediniriz. Buradaki ilginç soru bunu gerçekten nasıl başarabildiğimizdir. Çünkü doğal olarak, özellikle hızlı karar vermemiz gerektiğinde, diğerkişinin psikolojik durumuna ilişkin yargılarımız için elimizde yalnızca belirsiz bir veri seti bulunur.

Felsefi açıdan bakıldığında bu tartışma, ötekinin zihni ya da ötekini anlama sorunu olarak ele alınmaktadır. Buradaki araştırma sorusu şudur: Diğerkişinin fenomenal, içsel deneyimine doğrudan erişimimiz olmadan, nasıl olur da gerçekten bu kişinin "içsel durumu" hakkında genel bir izlenim edinmeyi başarabiliriz? Kısaca kırpılarak anlatılacak olursa, yakın geçmişte simülasyon teorisi ve kuram teorisi olarak bilinen teoriler, aslında birbirlerine karşıt şekilde pozisyon almaktaydılar. Simülasyon teorisine göre, bir zihinsel durumu diğerkişilerine atfetme performansı, özünde kişinin kendi zihinsel durumunu bir diğerkişiyeye yansıtmasından ibarettir. Diğerkişilerinin zihinsel durumlarının modellenmesi gerektiğinde, bu yansıtımalar daima aktif hale gelir (Harris, 1992). Buna karşılık kuram teorisi, kişinin kendi zihinsel durumlarından bağımsız olarak, başkalarının zihinsel durumlarının modellenmesine imkân tanıyan, ayrı bir bilgi bütünü olduğunu iddia eder (Gopnik ve Wellman, 1992; Perner ve Howes, 1992). Bu bakımdan, başkalarına transfer edilen yansıtımaların kaynağı olarak öz-modelin gerekliliği ya da bu becerinin öz-model ile birlikte mi veya ondan bağımsız mı gerçekleştiği henüz belirsizdir (Dela-cour, 1995; Carruthers, 2009). Kuram teorisinin yakın zamanda sıkça dile getirilen görüşüne göre, diğerkişinin durumuna ilişkin atıfta bulunan yargılar doğru ya da yanlış olabilir. Çok açıktır ki, kişi gelişimi ile birlikte ek teorik bilgi edinir. Fakat bu da yabancılara ait, tanınan ve benimsenen bakış açılarının edinilmesi ile yakından bağlantılıdır. Bu sebeple bu teorik bilgi, sonrasında yeniden simüle edilebilecek belirli bir bakış açısını tanıyabilme becerisiyle de ilişkilidir. Bu noktada kişi model teorisi olarak bilinen yeni bir seçenek ortaya konulur (Newen ve Schlicht, 2009). Bu teori şunu varsayar: Başkalarını anlamak, örtük ve büyük ölçüde bilinçsiz kişi şemaları olan (vücut duruşu, uzamsal yönelim, hareket eğilimleri gibi temsillere dayalı) sözde kişi modellerine veya açık ve bilinçli kişi temsillerine (bilinçli şekilde algılanan ve kavramsal olarak temsil edilen zihinsel fenomenlere dayanan) dayalıdır.

3.1. İşleme (Sosyal Bilinç) Aşamaları

Bu kadar geniş bir şekilde tanımlanmış (sosyal) bilişin aksine, (sosyal) bilinç ne anlama geliyor olabilir? Bu noktada öznel algı veya öznel yaşantılar oyuna dahil olur. Bütün bilişsel süreçler, bilinçli olarak deneyimlediğimiz, rapor edebildiğimiz veya fenomenal düzeyde anlayabildiğimiz süreçler değildir. Aksine, bu bilişsel süreçlerin birçoğu, bilinçdışı bir katmanda kalır. Buna göre, bilinci bir içgörü olarak ya da bilişsel süreçlerin öznel bir algısı olarak veya en azından bilişsel süreçlerimizin bir sınıfı ya da grubu olarak tanımlamak anlamlı görünmektedir. Fuster'e (2003: 249) göre bilinç "bilişsel fonksiyonun öznel deneyimi" ya da "bilişin eşlikçi fenomeni" olarak düşünülebilir, bu fenomen de "herhangi bir bilişsel fonksiyonun ölçülmesinden" ortaya çıkıyor olabilir (bilinç tek başına bir olgu olmaktan öte herhangi bir bilişsel fonksiyon sonucu ortaya çıkabilir). Böylece, sosyal bilinç, öznel yaşantılara veya kendi bilişsel süreçlerimizin farkındalığına odaklanarak, diğer insanlarla etkileşim veya iletişim kurmaya yönelik sosyal işlevlere hizmet eder.

Bilince eşlik eden ve eşlik etmeyen süreçler arasındaki bu ayrım, bazı görevlerin bilişsel olarak daha az zahmetli, sezgisel ya da ön-refleksif bir şekilde yerine getirilebileceği, diğer görevlerin ise bilişsel olarak daha zahmetli, çıkarımsal ya da refleksif bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği fikriyle bağlantılıdır. Bilincin eşlik etmesi gereken, ancak bilinçsiz süreçlerle çözülemeyen görevler hakkında yalnızca tahminde bulunulabilir. Fakat var olan mevcut rutinler kullanılmadığında ama dış koşullar bilinmeyen bir duruma işaret ettiğinde ve farklı seçeneklerin test edilmesi gerekli olduğunda, bilincin her zaman göreve eşlik edeceği varsayımı makul görünmektedir. Yani "bir durumun taşıdığı yenilik ölçüsünde bilinçle ilişkilendirildiği görünmektedir" (Schrödinger, 1958: 18). Yine, bilinçli ve aktif olarak dahil olduğumuz her bir olay süreci için, bu sürecin çok sık tekrar edilmesi durumunda bilinç alanından çıktığını varsaymak makuldür (Schrödinger, 1958: 13).

Bu noktada, bu durum ayrı seviye ya da katmandaki süreçlerin boyutsal bir ayrım içerdiği anlamına da gelir. Öz/kendine-referanslı biliş durumu da kendine ait zihinsel fenomenin örtük ya da açık algısı, öz-farkındalık şeklinde tanımlanabilir ve bilişsel bir sistemin anlık, bir dereceye kadar ön-düşünümsel, otomatik veya sezgisel öz-temsili içerir. Kendi zihinsel ve/veya bedensel durumunu açık olarak algılamak, yaklaşık olarak öz-farkındalık teriminin kullanımına karşılık gelir, pre-refleksif veya sezgisel öz-temsil ise Manfred Franks'ın terminolojisinde kabaca öz-farkındalık terimine karşılık gelir (Frank, 2007). Pre-refleksif ve refleksif işleme arasındaki bu ayrım bilişsel faaliyet alanlarının çoğu için kullanılmaktadır.

Bu durum, bilgimizin çeşitli seviyeleri bakımından da felsefi olarak yeniden yapılandırılabilir. Tam olarak ne olduğu belli olmayan durumlarda yalnızca tahmin veya varsayımda bulunabiliriz, yeterli bilgiye sahip olduğumuz durumlarda ise makul açıklamalar veya kesin bilgi edinilebiliriz. Sonrasında bu bilgi işleme adımları mantıktan, hermenötiğe, semantiğe kadar uzanan farklı bilgi işleme adımlarında modellenir (Hogrebe, 2006a). Özellikle “ruh halimiz, fikrimiz ve tahminlerimizin alacakaranlıktaki bulanık bilgi formları” (Hogrebe, 1992: 23) iletişimsel süreçlere ilişkin ampirik araştırmalarda önemli bir rol oynar. Sonuçta, fikirler yaklaşık olarak şu yönde analiz edilebilir: “Bunlar henüz kaydedemediğimiz, açıklayamadığımız ya da bilemediğimiz şeyleri aktarırlar” ve “epistemik olarak başka yollarla henüz erişilemeyen şeylerin belirsiz temsilleridir” (Hogrebe, 1996: 21). Bu yetersiz veri durumları aynı zamanda bilişsel sistem için anlamı ve yorumu tetikleyen uyaranlar anlamına gelir, dış dünyanın makul modellerini oluşturmaya çalışan güvenlik sağlama davranışlarımız tarafından arka planda motive edilir (Hogrebe, 2006b: 49). Ardından bu az belirli durumlarda, etrafımızdaki her şey bizim için bilgi verici olabilir, çünkü zaten tek başına hiçbir şey yeteri kadar bilgi verici değildir: “Her şey birer işaret değildir, ama eğer bir şeylerin belirsiz olduğuna kanaat getirirsek her şey bir işarete dönüşebilir.” (Hogrebe, 1996: 74)

Artık, bizden “durumsal bağlamı” dikkate alarak, boşlukları diğer kaynaklar ile doldurmamız ve bu süreçte “sahneye dayalı anlamlandırma” yapmamız istenir (Hogrebe, 2006b: 17). Son olarak, bize ilgili yorumları aktarabilecek kendi kişisel arka plan bilgimiz de konuyla alakalı hale gelir: “Sezgiler, genel olarak arka plan bilgisi olmadan oluşmaz, bu bilgi en basit haliyle biyografik hatıralarımızdan bile oluşabilir.” (Hogrebe, 1996: 17). Bilgilerin bu belirsiz formları bir tür geri besleme ile epistemik evrim içine dahil edilir ve sonunda doğrulanmış bilgi haline ulaşır: “Fikirler doğru yönde ilerler ya da ilerleyemez. Gelişmiş sezgiler tahminlere dönüşür ve bunlar doğrulanabilir ya da doğrulanamayabilir. Gelişmiş tahminler düşüncelerdir ve bunlar gerekçelendirilebilir ya da gerekçelendirilemeyebilir. Bu gelişmiş düşünceler bilgidir ve bu bilgi doğrudur.” (Hogrebe, 1996: 21).

3.2. Sosyal Atıf Dünya Algısı

Peki, bu sosyal bilişin içeriğini oluşturan kişisel ya da sosyal bilginin kendine özgü yanı nedir? Bu noktada alanda etkili olan Sosyal Psikolog Fritz Heider, bir tarafta “şeylerin algısı veya sosyal olmayan algı” diğer tarafta “kişisel algı ya da sosyal algı” şeklinde bir ayrım yapar. Sosyal bağlamdaki bilgiler, şeylerin algısı ya da dünya algısının aksine, sıklıkla ve çokça tanımsız ve muğlak olarak kalır. Ortalama insan kendisi ve diğer insanlar hakkında geniş bir anlayışa sahiptir. Bu belirsiz ya da muğlak veri setlerinin kavranması sezgisel bir karaktere sahiptir ve hızla işlenir: İnsanlar arasındaki ilişkilerin

tam anlamı doğrudan belirgin olmasa bile, bir bakışta anlaşılabilen duygu ve eylemlerin karmaşıklığı şaşırtıcı derecede büyüktür (Heider, 1958: 11). Bu bulanık ya da belirsiz verinin kaydı sezgisel bir karaktere sahiptir ve çabucak işlenir: Bir kişi ve bir diğer kişi arasındaki ilişkinin bütüncül anlamı direkt olarak açık olmasa da bir bakışta anlaşılabilen hisler ve eylemlerin karmaşıklığı şaşırtıcı derecede büyüktür (Heider, 1958: 11).

Böylece Heider etrafımızdaki diğer insanlardan hızlıca alabileceğimiz nispeten güçlü izlenimlerin gündelik sezgiler olduğunu güçlü bir şekilde savunur. Ancak bunlar ilginç bir şekilde muğlak, belirsiz veri setlerine dayanırlar. Bu da aynı zamanda, metaforik olarak konuştuğumuzda, diğer kişinin yüzeysel davranışlarının ardındaki davranışsal eğilimin, tutarlı özelliklerini –ki bunlar durumlara göre netleşir– tahmin edebilmemiz ve bunu aramız ile bağlantılıdır. “İnsan düzeyinin sosyal algısı, kişiler arasındaki etkileşimi anlamak, hatta tanımlamak için ‘zihinsel’ tavrı kavramını çok sık kullanır.” (Heider, 1958: 46-75). Ayrıca, belirli bir kişiye istinaden ortaya çıkan davranışlar ile bağlam oluşturma ve bu konuda veri toplamayı zamana yayma eğilimindeyizdir (Heider, 1958: 53-59). Özetleyecek olursak bizler diğer insanlara beceriler, dilekler ve hisler atfederiz, bu diğer insanlar belirli bir niyet doğrultusunda hareket edebilir, bizi algılayabilir ya da gözleyebilirler, onlar çevrelerindeki hakkında farkındalığa ya da modellere sahip olan birer sistemdir.

Michael Tomasello bu sosyal biliş becerimizi, bilişsel donanımımız içinde ön plana koyar ve bu becerimizi insanın merkezi bir bilişsel performansı olarak sunar. Hatta o kadar ileri gider ki, sosyal boyutun, insanları oldukları şey yapan türe özgü evrensel bir özellik olduğunu iddia eder: Bir başkasıyla alışverişe girmemize izin veren, en başta bu sosyal biliş yeteneğimizdir. Ve işte bu, bize evrimsel olarak keskin bir avantaj sunar. Bu sayede, insanlar farklı şeyleri farklı açılardan birbirlerine bildirebilirler. Bu homo sapienin temel bir becerisi olarak bilinir, belki de onun türüne özgü, evrensel merkezi bilişsel bir özelliğidir (Tomasello, 2006: 155).

Bu durum, her iki yazarın da işaret ettiği nedensellik ve niyetlilik yapılarının karşılaştırmasında bir kez daha açıklığa kavuşur. Birbiriyle çarpışan ve hareket yörüngelerinde birbirini etkileyen fiziksel nesnelere kabaca algıladığımızda, fiziksel dünya alanındaki nedensellik konseptini kavramsal olarak başarılı bir şekilde işleriz. Öte yandan, aslında kişiler dışsal fiziksel olarak olagelen şeyler üzerinden değil, sonradan kendilerini davranışsal eğilimlerde ifade eden deneyim, tavır ve kanaatler üzerinden belirlenir. Kişileri özünde ne yaptığını belirleyen –fiziksel nesnelere ortamındaki nedensellik durumuna karşın– onların niyetliliğidir. Kişilerin davranış ve ifadelerinin dışsal formlarının ‘arkasında’ onların düşüncelerini, hislerini ve yargılarını vb. barındıran içsel bir durum çizgisi olduğunu tahmin ederiz. Bu, sosyal

olanın muğlaklığının yanı sıra, dünya ile ilişkide ikinci temel gösterge olarak kavranabilir.

3.3 Ampirik Göndermeler ve Sosyal Bilişin Nöral Mekanizmaları

Sosyal ilişkili davranışlar arasında özellikle etkileyici bir örnek, “sosyal bakış” yoluyla başkalarına sinyaller aktarabilmemize izin veren bakış davranışdır. Bir bakışın yönü bile, bir kimsenin ne düşündüğü, hissettiği ve ne dilediği hakkında önemli ipuçları sağlayabilir (Heider, 1958: 58). Burada ikinci kez aktarılan izlenimlerin bulanıklığına ya da belirsizliğine dikkat çekmek gerekir: Karşımızdaki kişinin bakış davranışından ne algıladığımız ile ilgili pekâlâ yanlılabiriz. Yine de bu oldukça yakın bir çerçeve yaratır: “Doğaldır ki, birbirine bakan iki kişinin, birbirlerini gerçekten anladıkları ya da bu bakıştan bir birliktelik ortaya çıktığının garantisi olmadığını tartışabilir. Her iki kişi de gizli düşüncelere sahip olabilir ya da bakışlarıyla bir mücadele içine girebilir, bu durumda her biri, karşısındakinin bakışını önce kaçırmasını sağlamak için uğraşır. Yine de değış-tokuş edilen bakışlarda bir yakınlık ve etkileşim vardır.” (Heider, 1958: 96).

Örneğin, kaşını kaldırmak şeklindeki göz selamı da kültürler arasında geçerli ve bilgilendiricidir (Eibl-Eibesfeldt, 2004) ve evrensel kültürde tüm insan türü için açıkça bir sinyal ya da alarm değerine sahiptir.

Bir çalışmamızda, sosyal bilişteki sezgisel ön-refleksif bileşenleri ampirik olarak ele almanın bir örneği olarak bakış davranışını inceledik. Bu, sanal karakterler tasvir ederek sözsüz iletişim davranışını çalışma imkânı sağlar. Bu da bir avantaj getirir, bu sayede hem karakterlerin dış görünüşlerinde hem de animasyon söz konusu olduğunda davranışlarında sistematik çeşitlemeler yapılabilir. Göz teması süresindeki çeşitlemeler ile güvenilir ilgi ya da sempati izlenimleri yaratılabilir. Könlü Psikolog Gary Bente ile ortak çalışarak, araştırmamızdaki sanal karakterlerin bakış süresini sistematik olarak çeşitlendirdik, bir sempati ölçeği uyguladık ve Fonksiyonel Magnetik Rezonans Tomografi (fMRT) ile nöral bağlantıları inceledik. Bu amaç doğrultusunda ticari olarak ulaşılabilen yazılım programları aracılığıyla farklı erkek ve kadın sanal karakterler oluşturuldu ve birkaç saniye süren animasyonlara entegre edildi. Bu karakterler animasyonda bakışlarını sürekli farklı yerlere çeviren ya da bakışını özel olarak bir yere çeviren ajanlar şeklinde tanımlandı. Odaklanmış bakış durumunda, bakış süreleri 1 ila 4 saniye arasında üç farklı süre aralığında değışkenlik gösterdi (Kuzmanovic vd., 2009). Sempati ölçeği bakış süresine sistematik şekilde bağlılık göstermiştir, daha uzun süreli dikkatli bakış ile daha yüksek sempati izlenimi elde edilmiştir.

Çalışmada ortaya çıkan nöral bağlantılar iki sonuç göstermiştir. İlk olarak, bakışını bir yere çeviren karakterlerde (bakışını sürekli çevirenlerin aksine) V5 olarak bilinen bölge ve arka *superior temporal sulcus*taki nöral aktivasyon bağlantısının, bakış süresinden bağımsız olduğu ortaya çıkmıştır. V5 bölgesi, hareketli nesnelerin tanımlanmasında görev alan, tek modlu görsel korteksin asosiyasyon alanıdır. *Superior Temporal Sulcus* bölgesi ise özellikle biyolojik hareketin (canlı olanın hareketinin) tanınmasını gerektiren görevlerde aktif olan bölgedir. Biyolojik hareket; bir canlının sebep olduğu, anında tanınabilen, hareket eden tüm uyaranlar demektir. Örneğin bu hareket karanlık bir arka planda eklemlere sabitlenmiş noktalar şeklinde gösterilse bile (fiziksel nesnelerin veya tesadüfi olarak hareket eden uyarıcı materyalin aksine), biyolojiktir. İkincisi, artan bakış süresinin nöral bir karşılığı olarak, sosyal nörobilimde merkezi öneme sahip araştırma bölgesi *anterior medial prefrontal* kortekste (mPFC) aktivasyon tespit edilmiştir. mPFC kendisi ve ötekini zihinsel durumuna atıfta, kişi algısı ya da sosyal etkileşim durumunun ölçümü gibi çeşitli süreçlerde yer alan merkezi bir bölgedir (Amodio ve Frith, 2006).

Bu bulgular, bahsi geçen iki bölgede, süresinden bağımsız olarak yöneltilen bakışa yanıt veren, bakış tespiti olarak tanımlanabilen bir sürecin ortaya çıkabileceğini önermektedir. İkinci sonuç ise bakış değerlendirmedeki daha ileri bir sürece işaret etmektedir. Bu durum önemli bir sonuç çıkarmamızı sağlar. Aslında, sosyal bilgilendirici materyallerin, örneğin sosyal bakışın sözsüz iletişim sinyal sisteminde olduğu gibi, nöral seviyede değerlendirilmesi çok adımlı bir süreç olarak görünmektedir. Bu en azından iki adımlı bir süreç gerektirir. İlk adım biyolojik hareket olarak tanımlanan bir hareketin algılanmasıdır, bakış hareketi (bakış tespiti) buna bir örnektir. İkinci adımda, bu hareketi sosyal ilişkili ya da ilişkisiz bir hareket olarak kategorize eden bir değerlendirme yapılır. Böylece, hareketin değerlendirilmesi gerçekleşir (bakış değerlendirmesi). Buradan şu görüşe varılabilir: Sosyal olarak potansiyel bilgi içeren bir hareketin algılanması ve değerlendirilmesine dahil olan süreçler sistematik ve birbirinden ayrı süreçler olarak göz önüne alınmalıdır.

Buna ek olarak, zihinsel durumlar için açık şekilde atıfta bulunma talepleri de sorgulanabilir. Bu görevler “Yanlış İnanç (*false belief*)” olarak bilinen paterni takip eden klasik “zihin kuramı (*theory of mind*)” görevlerinde işlenir. Premack ve Woodruff’un (1978) kavramsal olarak tanıttığı Zihin Kuramı Becerisi başka bir kişinin davranışını açıklayabilme veya tahmin edebilme yeteneğini ifade eder. Bu açıklama çabaları metin temelli materyalde ya da çizim temelli karikatürlerde de dışa vurulabilir. “Yanlış İnanç” paterni konusunda katılımcının, uyarıcı materyalde (karşı kişide) temsil edilen ve zihinsel bir durumun atfedilmesi gereken aktörlere göre bilgi avantajına sahip olması çok önemlidir. Ancak bu koşullar altında aktörlere uygunsuz bir kanaat

anlamında “yanlış inanç” niteliği yüklemek mümkündür. Bu yol ile görevler, uyarıcı materyalin tamamı hakkında bilgi sahibi olan deney öznesinin, durumun geneline uygun olarak özel bir değerlendirme yapmasını gerektirecek şekilde uyarlanmıştır. Ama bu değerlendirmeler aktöre karşılık gelmemektedir. Bu sayede aktör, üzerine onun kendisine özgü bir zihinsel durumun atfedilmesini mümkün kılar. Bu ayrıca, *medial prefrontal* korteksteki sistematik bir aktivasyonu da gösterir (Vogel et al., 2001).

Sosyal bilişsel nörobilimin genç alt disiplinleri içinde iki merkezi araştırma dalı görmek ve bu iki dalın da sosyal bilişsel performansa bağlı nöral bağlantılar tanımladığını iddia etmesi ilginçtir. Öyle ki, fonksiyonel beyin görüntüleme ile belirlenebilen, önerilen iki sisteme de daha yakından bakıldığında, iki ayrı özel beyin aktivasyon modeli ile karşılaşılır. Bunlar, *superior parietal* ve premotor korteksi içeren “ayna nöron sistemi” (MNS) ve *anterior medial prefrontal, temporoparietal, temporopolar* korteks ile amigdalayla kapsayan “sosyal nöral ağ” (SNN) olarak bilinen sistemlerdir (Vogel et al., 2001; Frith ve Frith, 2003; Schilbach et al., 2006; Amodio ve Frith 2006). MNS uzamsal alandaki pozisyon değişimleri olduğunda veya hareket, taklit ya da düşünce ortaya çıkar çıkmaz, kademeli şekillerde aktif olurken, SNN büyük oranda bedensel olgulardan bağımsız olarak, atfetme performansı gerektiği anda aktif olur (Lieberman 2007; Wheatley et al., 2007; David & Aumann et al., 2008). Benzer şekilde, uzamsal alandaki bakış açısının değişimi de MNS’i aktif ediyor gibi görünmektedir. Aynı bir çalışmada sanal aktörlerin belirli algılarının tanımlanmak gerekir, bu durumda görev basit bir şekilde, sanal aktörlerin görme alanlarında bulunan topların sayılması görevidir. Aynı uyarıcı materyal kontrast olarak sunulur, ancak görevde denekten kendisine görünen tüm topları sayması istenir. Böylece uzamsal alanda üçüncü ve birinci kişinin bakış açısında sistematik bir çeşitleme ortaya koydu. Sonuçlar, “ayna nöron sistemi” olarak bilinen, etkinlik dağılım modeline karşılık gelen, yukarı parietal ve premotor bölgede aktivasyon olduğunu gösterdi (Vogel et al., 2004).

Buradan spekülatif olarak aşağıdakiler çıkarılabilir: Bir kişinin, uzamsal alandaki konumu ya da bedensel süreçlerine ilişkin (örneğin, belirli bir nesneye, oturur ya da ayakta olan pozisyonuna bakış açısı vb.) zihinsel durumunun değerlendirilmesi talep edilirse, MNS’nin duruma dahil olduğu varsayılabilir. Bununla beraber, eğer söz konusu olan sadece zihinsel durumun özelliğine ilişkin bir tahmin ise, ki bunda uzamsal olarak konumlanmanın bir rolü yoktur, kişinin kendisini fiziksel olarak diğer kişinin konumuna aynı şekilde yerleştirmesi gerekmeyecektir. Burada MNS SNN’nin yararına daha az güçlü şekilde aktif olacaktır. Bu nedenle şu spekülasyon da yapılabilir: Bilişsel ya da duygusal atıf performansı bir tarafta, uzamsal ya da bedenle ilişkili kendini diğerinin yerine koyma süreçleri diğer bir tarafta iki farklı süreçtir. Bu süreçler

çok dikkatli şekilde birbirinden ayrılmalıdır. Ancak, bu iki nöral sistemin farklı işlevleri henüz sistematik olarak araştırılmamıştır.

3.4 Sosyal Biliş Bozuklukları

Sosyal biliş bozuklukları, psikopatoloji ile ilişkili sendromlarda belirgin hale gelir (Vogeley, 2008c). Bu bozukluklar, son yıllarda yetişkin psikiyatrisinde artan, ilgi gören yüksek işlevli otizm vakalarında daha belirgin hale gelir (Vogeley ve Remschmidt, 2008). Bu kişiler genellikle ortalamanın üzerinde bir zekaya sahiptir, ama yaşam süreleri boyunca diğer insanlar ile ilişki kurmada, özellikle de diğer kişilere başarılı şekilde zihinsel bir fenomen atfetmede zorluk yaşarlar. Örneğin, otizmden etkilenen yüksek zekalı “Alex Brauns”, 15 yaşındayken annesinin nasıl kendisi gibi hissedebileceğini ve o günden beri annesinin ona “boş” görünmediğini anlatır (Brauns, 2004: 243). Klinik gözlem de hastalıktan etkilenen kişilerin deneyimi ile uyumlu olarak, bu kişilerin çoğu durumda diğer insanlara karşı sezgisel, hızlı, otomatik, pre-refleksif bir tutum sergilemeyi ve onları başka kişiler olarak algılamayı çok zor, hatta çoğu zaman imkânsız bulduğunu ve bunun otistik bozukluğun merkezinde olabileceğini önerir. Diğer yandan, eğer bu gruptaki kişiler zeki ve çok motive ise, genellikle kuralları öğrenme konusunda oldukça yeteneklidirler. Bu kurallar, son derece kalıplaşmış bir biçimde de olsa, diğer insanlarla etkileşim kurmak konusunda yardımcı olabilir. Örneğin, diğer kişiler ile empati kurmada başarılı olamayan otistik kişiler için diğer insanlara bakmak ve gülümsemek, gündelik durumların %90’ında yer alan etkileşimlerde onlar ile başa çıkmak adına yeterli olacaktır.

Bu bozulma sosyal bilişsel performansın zarar görmesi ya da tamamıyla kaybedilmesi (*hypomentalizing*) olarak kendisini gösterebilmesinin yanı sıra, kişiye bir durum atfetme davranışının artışı (*hypermentalizing*) olarak da tanımlanabilir, bu da sanrı fenomenini konu edinir (Frith, 2004). Sanrılar “deliliğin temel olgusudur” (Jaspers, 1913: 78) ve algıdaki ölçüleme, anlamlandırma ya da yorumlamadaki bir bozukluğu tanımlar. Burada algı süreçlerinin kendisi zarar görmüş olmak zorunda değildir. “Sanrılar kendisini yargılarda açığa çıkarır. Sanrılar yalnızca tasavvur ve yargının olduğu yerde ortaya çıkabilir. Bu yönden sanrılar patolojik olarak bozulmuş yargılar olarak adlandırılır (Jaspers, 1913: 80). Jaspers “olağandışı inanç” ya da “kıyaslanamaz öznel kesinlik”, “deneyimden etkilenememe ve zorunlu sonuçlar çıkaramama”, “içeriğin imkansızlığı” temel kriterlerini formüle eder (Jaspers, 1913: 80).

Halihazırda bu genel tanımın içinde, düzeltilemezlik ya da “etkilenmezlik argümanını” (Conrad, 1958: 43) veya perspektif değişimindeki bozulmaları içine alan (Blankenburg, 1991), sosyal biliş bağlantılı temel kriterler bulunur. “Bu bağlamda düzeltme atif sisteminin değiştirilmesinden başka bir şey demek değildir.” (Conrad,

1985: 43). Artık dünyayı başka birinin gözünden görmek, durma noktasını değiştirmek ya da diğer bir kişinin perspektifini yakalamak mümkün değildir. İnsan türünün temel becerisi, birbiri ile farklı şeyler hakkında, farklı bakış pozisyonları üzerinden iletişim kurma becerisi (Tomasello, 2006: 155) zarar görür. Bu fenomen süreklilik ile ilgilidir, bu sebeple güvensizliğin bittiği ve sınırların başladığı yerin sınırını çizmek gerekir. Bu sınır tam da bir kişinin artık bu iki alan arasında geçiş yapmak konusunda güçsüz olduğu yerde başlar. Bu kişi olayları görebilmek için geçici süreliğine de olsa başkasının gözünden bakabildiği, referans sistemini devam ettirebildiği sürece, şüpheli olarak görülebilir ama hasta değildir (Conrad, 1958: 43). Bu birkaç ifadeden sanrının kişinin kendi yargılarını, fikirlerini veya inançlarını; başkalarının yargıları, fikirleri veya inançlarıyla karşılaştırma bozukluğu olduğu sonucuna varılabilir. Gerçek, sanrıyı deneyimleyen kişiye temel yönlerden ait olduğu sosyal sistemin bakışından farklı gelir, halbuki gerçek aslında hiç de farklı değildir.

4. Kapanış Cümleleri

Bu açıklamalardan, farklı dayanak noktaları üzerinde verimli disiplinler arası münazaralar yürütülebileceği anlaşılmalıdır. Bir taraftan, ampirik veri kaynaklarını ele alan teorik açıklamalar ile makul seviyede sonuçlara ulaşılabilir. Diğer taraftan, teoriler ampirik çalışmalarda buluş yaratma konusunda verimli olabilir. Bunlar hem psikolojik-nörobilimsel deneylerdeki belirli bilişsel alt-becerilerin sistematik çeşitlemelerine, hem de klinik psikopatolojinin teorik olarak zenginleştirilmiş gözlemlerinin etkileyici bulgularına odaklanabilir.

Örneğin, Hoglebe tarafından açıklığa kavuşturulan bilginin derecelendirilmesi, sanrısallık hali ile başlayan ve süregelen bir sanrısız sistemin kompleks ve sıkı biçimdeki yargılarında biten sanrı semptomlarının anlaşılması için yararlı olabilir. Burada şu soru ilginçtir: Normal koşullarda bile hakkında sadece tahmin yürütebileceğimiz bir belirsizlik durumu, hangi koşullar altında, bizi sonradan karmaşık sanrı sistemlerine sürükleyebilecek olan sanrılarının aniden ortaya çıkmasına sebep olabilir? Bilişsel aygıtımızın bu uyarıları, dışarıdan gelen veriler yeterli olmadığına, örneğin kendi ön deneyimlerimizden duruma katkı sağlamamız gerektiğinde, durum kendi içinde makul bir yorumlama gerektirir (Vogeley, 2009). Bunu artık kendi kendimize yapamadığımız bir pozisyonda olduğumuzda, örneğin dışsal uyarandan bilgi çıkarma durumunda, kendi içgüdümüz ve geçmiş öykümüz çok önemlidir. Burada, Fritz Heider'in izinden giderek ortaya çıkan ve esasen Kelley'e (1967; 1972) dayanan atıf teorisinin sosyal psikolojide çok ilginç bir paralellik gösterdiği görülmektedir. Burada etrafımızdaki dünyayı yeterli bir şekilde anlamamıza yardımcı olan temel yapı taşları kişilere yapılan atıf, uyarana yapılan atıf ve çevreye yapılan

atıflar olarak sıralanır (Kelley, 1967; 1972). Burada, güvenilir bir bilgi temelinde spontane şekilde okunamayacak, varsayımsal, sezgisel bağlantılara dayanan sosyal biliş alanında da felsefe, psikopatoloji ve psikolojik bakış açılarıyla örtüşen ilginç paralellikler bulunabilir.

Çok önemli ve aktüel olarak açık olan bir soru, sosyal biliş ile ilgili olan ve primer sosyal bilişsel nörobilime dayanan iki nöral sistemin, “sosyal nöral ağ (SNN)” ve “ayna nöron sistemi (MNS)” olarak bilinen sistemlerin, anlam farkına ait ilişkiyi ele alır. Burada, diğerlerini anlama becerisiyle ilişkilendirilebilecek ilginç bir bulgu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu bir yandan diğer insanlara duygusal ya da bilişsel durumların atfedilmesiyle ilgiliyken, diğer yandan temel olarak diğerlerinin fiziksel hareketlerine atıfta bulunulması ile ilgilidir. Örnek gösterdiğimiz çalışmanın gösterdiği gibi (Kuzmanovic, vd., 2009), biyolojik hareketin sözsüz iletişim unsuru olarak tespit edilmesi ve değerlendirilmesi birbirinden farklı olarak ele alınmalıdır. Fakat diğerlerinin zihinsel durumlarına ilişkin atıfta bulunmayı sağlayan sosyal-değerlendirmeci performans ve biyolojik hareketin tespitinin nasıl bir ilişkiye oturtulacağı açık bir sorudur, ki bu da bu da aynı zamanda her iki performansın psikolojik bir yapı ve fenomenal deneyim düzeyinde ayrımını mümkün kılar.

Son olarak burada yeterince değinilmeyen bazı açık sorular geride kalmaktadır. Önemli bir soru farklı olası varyasyonların kaynaklarına ilişkindir: Varyasyonların bir kaynağı cinsiyete bağlı bilişsel performans ve buradaki nöral mekanizmalar olabilir. Kültürün burada temalaştırılan performanslar (nöral, davranışsal) üzerindeki etkisi de geniş ölçüde araştırılmalıdır. Burada Tomasello'nun önerdiği gibi önemli olan evrensel kültür ve türe özgü performans mıdır, yoksa daha ince bir ayrıştırma ile daha detay bir seviyede konuyu incelersek, ilgili kültürel farklılıklar mı ortaya çıkar? Kültür psikolojisi bu konuyu uzun zamandan beri araştırmaktadır, örneğin bireyci ve kolektivist olarak bilinen iki farklı konseptin birbiri arasındaki (davranışsal) karşıtlık bilinmektedir. Bireyselcilik kendini gerçekleştirme, kişilerin kendi yaşam planı ve bireysel öncülük etrafında yaşanırken, kolektif olarak oluşan kültür her zaman bir grup etrafında hareket eder. Kolektivist olanlar daha sıkı iç içeyken ve katı dışsal sınırları varken, bireyci kültürlerdeki gruplar şeffaftır ve daha etki edilebilir sınırlara sahiptir. Bu alanın da yakın gelecekte daha geniş şekilde araştırılması gerekecektir.

5. Kaynakça

- Amodio, D. M., & Frith, C. D. (2006). “Meeting of minds: The medial frontal cortex and social cognition.” *Nature Reviews Neuroscience*, 7(4): 268–277.
<https://doi.org/10.1038/nrn1884>

- Blankenburg, W. (Der.). (1991). *Wahn und Perspektivität: Störungen im Realitätsbezug des Menschen und ihre Therapie*. Stuttgart: Ferdinand Enke.
- Brauns, A. (2004). *Buntschatten und Fledermäuse: Mein Leben in einer anderen Welt* (8th ed.). München: Goldmann.
- Carruthers, P. (2009). "How we know our own minds: The relationship between mind-reading and metacognition." *Behavioral and Brain Sciences*, 32(2): 121–138. <https://doi.org/10.1017/S0140525X09000545>
- Conrad, K. (1958). *Die beginnende Schizophrenie: Versuch einer Gestaltanalyse des Wahns* (3rd ed.). Stuttgart: Thieme.
- David, N., Aumann, C., Santos, N. S., vd. (2008). "Differential involvement of the posterior temporal cortex in mental versus spatial perspective taking." *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 3(4): 279–289. <https://doi.org/10.1093/scan/nsn023>
- Delacour, J. (1995). "An introduction to the biology of consciousness." *Neuropsychologia*, 33(8): 1061–1074. [https://doi.org/10.1016/0028-3932\(95\)00030-P](https://doi.org/10.1016/0028-3932(95)00030-P)
- Eibl-Eibesfeldt, I. (2004). *Grundriss der vergleichenden Verhaltensforschung* (8th ed.). Blank.
- Frank, M. (2007). "Lässt sich Subjektivität naturalisieren?" T. Fuchs, K. Vogeley, & M. Heinze (Der.), *Subjektivität und Gehirn* içinde (pp. 29–48). Parodos.
- Frith, C. D., & Frith, U. (2008). "Implicit and explicit processes in social cognition." *Neuron*, 60(5): 503–510. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2008.09.034>
- Frith, C. D. (2004). "Schizophrenia and theory of mind." *Psychological Medicine*, 34(3): 385–389. <https://doi.org/10.1017/S003329170300121X>
- Frith, U., & Frith, C. D. (2003). "Development and neurophysiology of mentalizing." *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 358(1431): 459–473. <https://doi.org/10.1098/rstb.2002.1218>
- Fuster, J. M. (2003). *Cortex and mind: Unifying cognition*. Oxford University Press.
- Gallese, V. (2007). "Before and below "Theory of Mind": Embodied simulation and the neural correlates of social cognition." *Philosophical Transactions of the Royal*

Society B: Biological Sciences, 362(1481): 659–669.

<https://doi.org/10.1098/rstb.2007.2097>

Gallese, V., Fadiga, L., Fogassi, L., vd. (1996). "Action recognition in the premotor cortex." *Brain*, 119(2): 593–609. <https://doi.org/10.1093/brain/119.2.593>

Gopnik, A., & Wellmann, H. (1992). "Why the child's theory of mind really is a theory." *Mind & Language*, 7(2): 145–151.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.1992.tb00200.x>

Harris, P. L. (1992). "From simulation to folk psychology: The case for development." *Mind & Language*, 7(2): 120–144.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.1992.tb00197.x>

Heider, F. (1977). *Psychologie der interpersonalen Beziehungen [Psychology of interpersonal relations]*. Klett. (Original work published 1958)

Hogrebe, W. (1996). *Ahnung und Erkenntnis. Brouillon zu einer Theorie des natürlichen Erkennens [Presentiment and knowledge. Draft of a theory of natural knowing]*. Suhrkamp.

Hogrebe, W. (2006a). "Mantik und hermeneutik." M. Heinze, C. Kupke, & I. Eckle (Der.), *Sagbar–Unsagbar: Philosophische, psychoanalytische und psychiatrische Grenzreflexionen içinde* (s. 13–23). Parodos.

Hogrebe, W. (2006b). *Echo des Nichtwissens*. Akademie Verlag.

Hogrebe, W. (1992). *Metaphysik und Mantik. Die Deutungsnatur des Menschen (Système orphique de Léna)*. Suhrkamp.

Jaspers, K. (1973). *Allgemeine Psychopathologie [General psychopathology]* (9th ed.). Springer. (Original work published 1913)

Joas, H. (2000). *Praktische Intersubjektivität: Die Entwicklung des Werkes von G. H. Mead [Practical intersubjectivity: The development of the work of G. H. Mead]*. Suhrkamp. (Original work published 1980)

Kelley, H. H. (1972). *Attribution in social interaction*. E. E. Jones vd. (Der.), *Attribution: Perceiving the causes of behaviour içinde* (s. 1–26). General Learning Press.

- Kelley, H. H. (1967). "Attribution theory in social psychology." D. Levine (Der.), *Nebraska Symposium on Motivation* içinde (Vol. 15, s. 192–238). University of Nebraska Press.
- Kuzmanovic, B., Georgescu, A., Eickhoff, S., vd. (2009). "Duration matters: Dissociating neural correlates of detection and evaluation of social gaze." *NeuroImage*, 46(4): 1154–1163. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2009.03.040>
- Lieberman, M. D. (2007). "Social cognitive neuroscience: A review of core processes." *Annual Review of Psychology*, 58: 259–289. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085654>
- Mead, G. H. (1912). "Der Mechanismus des sozialen Bewusstseins." Mead, G. H., *Gesammelte Aufsätze*. Bd. 1. Hrsg. v. H. Joas. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1987 içinde (s. 232–240).
- Newen, A., & Vogeley, K. (2006). "Menschliches Selbstbewusstsein und die Fähigkeit zur Zuschreibung von Einstellungen (Theory of Mind)." H. Förstl (Der.), *Theory of Mind. Soziologie sittlichen Verhaltens: Neurobiologie und Psychologie sozialen Verhaltens* içinde (s. 99–116). Springer.
- Newen, A., & Vogeley, K. (2008). "Grundlegende Paradigmen in der Philosophie des Geistes: Die Grenzen der Transzendentalphilosophie und die Zukunft des Naturalismus." P. Spät (Der.), *Die Zukunft der Philosophie* içinde (s. 93–124). Mentis.
- Newen, A., & Schlicht, T. (2015). "Understanding other minds: The person model theory." *Grazer Philosophische Studien*.
- Perner, J., & Howes, D. (1992). "'He thinks he knows': And more developmental evidence against simulation (role-taking) theory." *Mind & Language*, 7(1): 72–86. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.1992.tb00191.x>
- Premack, D., & Woodruff, G. (1978). "Does the chimpanzee have a theory of mind?" *Behavioral and Brain Sciences*, 4(4): 515–526. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512>
- Rizzolatti, G., & Craighero, L. (2004). "The mirror-neuron system." *Annual Review of Neuroscience*, 27: 169–192. <https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.27.070203.144230>

- Scharfetter, C., Brauchli, B., & Weber, A. (1982). "Ich-Psychopathologie des schizophrenen Syndroms: Empirische Studien zu einem phänomenologischen Konstrukt." *Nervenarzt*, 53(4): 262–267. <https://doi.org/10.1007/BF00309559>
- Scharfetter, C. (1995). "Die Ich/Selbst-Erfahrung Schizophrener." *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, 146(4): 200–206. <https://doi.org/10.4414/sanp.1995.0041>
- Scharfetter, C. (1998). "Dissoziation und Schizophrenie: Die Schizophrenien – ein dissoziiertes nosopoietisches Konstrukt?" *Fortschritte der Neurologie Psychiatrie*, 66(11): 520–523. <https://doi.org/10.1055/s-2007-1000590>
- Schilbach, L., Wohlschläger, A. M., Krämer, N. C., vd. (2006). "Being with virtual others: Neural correlates of social interaction." *Neuropsychologia*, 44(5): 718–730. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2005.08.010>
- Schrödinger, E. (1989). *Geist und Materie* [Mind and matter]. Diogenes. (Original work published 1958)
- Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. Harvard University Press.
- Vogley, K., & Bartels, A. (2006). "Repräsentation in den Neurowissenschaften." H. J. Sandkühler (Der.), *Repräsentation – Theorien, Formen, Techniken. Schriftenreihe der von der VolkswagenStiftung geförderten Forschungsgruppe Repräsentation* içinde (s. 99–113). Bremen.
- Vogley, K., Bussfeld, P., Newen, A., vd. (2001). "Mind reading: Neural mechanisms of theory of mind and self-perspective." *NeuroImage*, 14(1): 170–181. <https://doi.org/10.1006/nimg.2001.0842>
- Vogley, K., May, M., Ritzl, A., vd. (2004). "Neural correlates of first-person perspective as one constituent of human self-consciousness." *Journal of Cognitive Neuroscience*, 16(5): 817–827. <https://doi.org/10.1162/0898929041502650>
- Vogley, K., & Remschmidt, H. (2008). "Hochfunktionaler Autismus im Erwachsenenalter." U. Voderholzer & F. Hohagen (Der.), *Therapie psychischer Erkrankungen* içinde (4th ed), (s. 359–373). Urban & Fischer.
- Vogley, K. (2009). "Ahnen und Wähnen." J. Klein (Der.), *PerSPICE! Wirklichkeit und Relativität des Ästhetischen* içinde (s. [insert page numbers]). Verlag Theater der Zeit.

- Vogeley, K. (2008a). "Soziale Neurowissenschaft." R. Schubotz (Der.), *Other Minds* içinde (s. 31–48). Mentis.
- Vogeley, K. (2008b). "Wozu Philosophie in den Neurowissenschaften?" H. J. Sandkühler (Der.), *Philosophie, wozu?* içinde (s. 205–225). Suhrkamp.
- Vogeley, K. (2008c). "Psychopathologie des Selbstbewusstseins und der Intersubjektivität." D. Quadflieg (Der.), *Selbstsein und Selbstverlust* içinde (s. 133–158). Parodos.
- Vogeley, K., Bussfeld, P., Newen, A., vd. (2001). "Mind reading: Neural mechanisms of theory of mind and self-perspective." *NeuroImage*, 14(1): 170–181.
<https://doi.org/10.1006/nimg.2001.0842>
- Wheatley, T., Milleville, S. C., & Martin, A. (2007). "Understanding animate agents: Distinct roles for the social network and mirror system." *Psychological Science*, 18(6): 469–474. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01922.x>

